

Deveci, Abdurrahman (2025). Türk Dünyasının Unutulan Diyarı Türkmensahra'nın Sosyal- Siyasi Durumu, Şuray-e Hemkari-e Torkmansahra / شورای همکاری ترکمن صحرا، <https://ccots.org/tr/turk-dunyasinin-unutulan-diyari-turkmensahranin-sosyal-siyasi-durumu/>

Türk Dünyasının Unutulan Diyarı Türkmensahra'nın Sosyal- Siyasi Durumu

"The Forgotten Land of the Turkic World: The Socio-Political Situation of Turkemensahra"

Prof. Dr. Abdurrahman DEVECİ

Öz

Türkmensahra, İran sınırları içerisinde yer alan, kendine özgü kültürü, dini yapısı ve gelenekleriyle dikkat çeken özgün bir bölgedir. Daha önce bu bölgenin tanıtımına yönelik olarak Türkiye'deki çeşitli yayın organlarında yazılar kaleme almış bulunmaktayım. Ancak buna rağmen, Türkmensahra ne Türkiye'de ne de genel anlamda Türk dünyasında yeterince tanınmamaktadır. Bu durumun temel nedenlerinden biri, bölgenin Türkiye sınırına uzak olmasıdır. Türkmensahra, Hazar Denizi'nin doğusunda, İran'ın kuzeyinde ve Türkmenistan'ın güney sınırlarının ötesinde yer almakta; şehirleri ise, İran'ın başkenti Tahran'ı Meşhed'e bağlayan uluslararası karayolu güzergâhının dışında kalmaktadır. Bu coğrafi konum, Türk araştırmacıların bölgeye ulaşımını da sınırlamakta ve dolayısıyla bölge hakkında bilgi üretimini kısıtlamaktadır. Türkmensahra'da yaşayan Türkmenler -ya da İran Türkmenleri- etnik olarak Türk kökenli ve mezhep olarak Sünni-Hanefi olmaları nedeniyle, İran'daki Şii merkezî yapıyla uyumsuzluk göstermekte ve bu nedenle önemli devlet görevlerinden sistematik biçimde dışlanmaktadır. Pahlevi rejimi döneminden başlayarak, İslam Cumhuriyeti

dönemine dek uzanan süreçte, Türkmensahra bölgesi çeşitli siyasi, ekonomik ve dini ayrımcılıklara maruz bırakılmıştır. Bu makalede, İran devleti tarafından Türkmensahra'da uygulanan ayrımcı politikalar, bölge halkına yönelik kültürel ve etnik asimilasyon girişimleri ile birlikte, Türkmensahra'nın Türk dünyasında neden yeterince tanınmadığı ve bu bölgeden yükselen mağduriyet seslerinin duyulmadığı ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Türkmensahra, İran, Türkmen, Türkmenistan, Dünya Türkmenleri

"The Forgotten Land of the Turkic World: The Socio-Political Situation of Turkmensahra"

Abstract

Turkmensahra is a distinct region within the borders of Iran, notable for its unique culture, religious structure, and traditions. I have previously written articles in various Turkish publications to introduce and promote this region. Nevertheless, Turkmensahra remains largely unknown both in Turkey and across the broader Turkic world. One of the primary reasons for this is its geographical distance from the Turkish border. Located to the east of the Caspian Sea, in northern Iran and beyond the southern borders of Turkmenistan, the cities of Turkmensahra lie outside the main international highway that connects Tehran to Mashhad. This geographic location limits the accessibility of Turkish researchers to the region and consequently restricts the production of knowledge about it. The Turkmen living in Turkmensahra — or Iranian Turkmen — are of Turkic ethnic origin and adhere to the Sunni-Hanafi school of Islam, which diverges from Iran's dominant Shiite religious structure. As a result, they have been systematically excluded from key state positions. From the Pahlavi regime to the Islamic Republic, Turkmensahra has been subjected to various forms of political, economic, and religious discrimination. This article examines the discriminatory policies imposed by the Iranian state in Turkmensahra, the cultural and ethnic assimilation efforts targeting its population, and the reasons behind the region's limited visibility in the Turkic world and the inaudibility of its cries for justice.

Keywords: Turkmensahra, Iran, Turkmen, Turkmenistan, World Turkmens

Giriş

2001 yılında ilk kez Türkiye'ye geldiğimde, Türk dünyasında yazılmış akademik makaleler veya kitapta Turkmensahra'nın adının geçmediğini fark ettim. Türk araştırmacılar çoğunlukla bu bölge hakkında hiçbir bilgiye sahip değildi. Türkiye Millî Eğitim Bakanlığı tarafından yayımlanmış bir kitabı görmüştüm. Bu kitapta dünyada Türkçenin konuşulduğu ülkeler ve bölgeler sıralanıyordu. İran'dan yalnızca Azerbaycan ve Kaşgay Türkleri zikredilmişti; ancak Turkmensahra'dan hiçbir iz yoktu. O an anladım ki, Türkiye'ye geliş amacım sadece doktora yapmak olmamalı. Omuzlarımda çok daha büyük bir sorumluluk var: İran'daki Turkmensahra bölgesini Türkiye'ye tanıtmak. Kendine has kültürü, gelenekleri, farklı mezhebi ve İran'ın resmî dininden ayrılan inanç yapısıyla bu bölge özel bir tanıtımı hak ediyordu. İşte o zamandan itibaren, zayıf edebî Türkçemle sadece bir görev bilinciyle Turkmensahra hakkında makaleler yazmaya başladım ve bunları Türkiye'deki internet sitelerinde yayımladım (örnekler mevcuttur). Doktora derecesini aldıktan ve İrandaki bazı siyasi olaylar yüzünden Türkiye'de zorunlu ikamet etmeye başladıktan sonra ise Turkmensahra hakkında yazmak ve seminerler sunmak için daha fazla fırsatım oldu. Bugün, üzerinden yirmi yılı aşkın bir süre geçtikten sonra rahatlıkla diyebilirim ki, en azından Türk dünyasına sevgi ve ilgi duyanlar artık Turkmensahra hakkında bir şeyler okumuş ya da duymuştur. Hatta zaman zaman, özellikle Türk dili ve lehçeleri bölümündeki öğrencilerin, Turkmensahra'daki halkın dili ve lehçesini araştırma konusu olarak seçtiklerine şahit oluyoruz ki bu gerçekten umut verici ve sevindirici bir gelişmedir. Ancak, Türkiye halkının ve genel olarak Türk dünyasının Turkmensahra'yı tam anlamıyla tanınması için daha çok çaba ve zamana ihtiyaç vardır. Peki neden Turkmensahra, bu kadar özgünlüğüne ve otantik Türkmen kültürünü yaşatmasına rağmen hâlâ bu kadar bilinmez bir bölge olarak kalmıştır? Bu makalede bu nedenleri analiz etmeye ve kökenlerine inmeye çalışacağız. Makaledeki bilgilerin büyük bir kısmı yazarın kişisel gözlemlerine dayanmaktadır. Ne yazık ki belirtmek gerekir ki,

Türkmensahra'nın tarihî ve kültürel yapısına dair sınırlı sayıda eser bulunsa da bölgenin güncel sosyal ve siyasal durumu hakkında yeterli kaynak mevcut değildir.

İran'da Türkmensahra adında bir il var mıdır?

Türkmenlerin hem İran'da hem de Türkmenistan'da yaşadığı bölge tarih boyunca *Türkmensahra* (Türkmen Sahrası: Türkmen Düzlüğü) adıyla anılmıştır. 1888 yılında Göktepe Savaşı'nda Rus ordusu karşısında yenilgiye uğrayan Türkmenler, Ahal Antlaşması ile İran ve Rusya arasında ikiye bölünmüş (Matufi, 2005, 1302); kuzey kısmı bugünkü Türkmenistan'ın temelini oluşturmuş, güney kısmı ise İran topraklarına katılmıştır. Ancak güneydeki Türkmenler, İran egemenliğini tanımamış; 1922–1925 yılları arasında Kaçarlar ve sonrasında Rıza Şah rejimine karşı silahlı direniş göstermişlerdir. Nihayetinde, İran ordusu karşısında mağlup olarak İran vatandaşlığını kabul etmişlerdir. Rıza Şah, Türkmenlerin birlik oluşturmasını engellemek için Türkmen bölgesini Mazenderan ve Horasan eyaletleri arasında bölüştürmüştür. Bu stratejik bölünme ile Türkmenler her iki eyalette de azınlık konumuna düşürülmüşlerdir. 1998 yılında Mazenderan'dan ayrılarak kurulan Gülistan Eyaleti ise eski Mazenderan Türkmenlerini kapsayacak şekilde şekillendirilmiştir. Türkmenler bu yeni eyaletin merkezinin Türkmenlerin yoğun olarak yaşadığı Kümbet (Gonbad) şehri olmasını beklemiş; ancak bu talep yerine getirilmemiştir.

Türkmensahra Türk Dünyasında Neden İyi Tanınmıyor?

Bu durumun siyasi, coğrafi, sosyal ve kültürel olmak üzere pek çok sebebi vardır. Onları ayrı ayrı incelemek gerekir. Türkmensahra, İran'ın kuzeyinde, Hazar Denizi'nin doğusunda yer almaktadır. Her ne kadar Horasan bölgesine komşu olsa da şehirleri Tahran'ı Meşhed'e bağlayan ana karayolu güzergâhı üzerinde yer almaz. Dolayısıyla bölgeye ulaşmak için özel zaman ve planlama gerekir; gezginlerin rotasını İran'ın kuzeydoğusundaki Gülistan Eyaleti'ne çevirmesi gerekir. Bu nedenle Türkmensahra, İran içinde dahi "uzak ve ücra bir bölge" olarak bilinir. Türkmensahra, kuzeyde Türkmenistan ile sınır komşusudur; ancak ne yazık ki Türkmenistan da dünyaya kendini pek açmayan, izole bir ülkedir. Aslında Türkmensahra'nın

Türk dünyasında tanınması için en mantıklı ve doğal yol Türkmenistan'dır. Ancak Türkmenistan, 20. yüzyılın ilk çeyreğine kadar tarih, kültür ve kader birliği içinde olduğu bu insanlara yeterli ilgiyi göstermemektedir. Ne onların tanıtımına katkı sunmakta ne de iç haberlerinde Türkmensahra'dan söz etmektedir. Bu nedenle, internet ve sanal dünya yaygınlaşmadan önce, birçok Türkmen genci, kendi ülkelerine bir adım uzaklıkta, iki milyondan fazla soydaşlarının yaşadığını bile bilmiyordu. Öte yandan, Türkiye'den araştırmacılar da yolun uzaklığından dolayı Türkmensahra'ya çok az gitmektedir. Araştırma gezileri genellikle İran'ın büyük şehirleriyle sınırlı kalır. İran'daki Türkler hakkında yazmak istediklerinde, genellikle Tebriz, Erdebil ve Hoy gibi Türkiye'ye daha yakın olan Azerbaycan şehirlerini tercih ederler. Hatta Kaşgay şehirleri bile, Şiraz gibi büyük merkezlere daha yakın olmaları sebebiyle Türkmensahra'ya kıyasla daha fazla ilgi görür. Ancak arada bir, Türkiye'den değerli araştırmacıların Türkmensahra'ya geldiğine de tanık oluyoruz. Bu araştırmacılar, bölgenin otantik rengi, kokusu, kültürü ve gelenekleriyle tanışınca büyük bir hayranlık duyuyor ve kat ettikleri uzun yoldan hiç pişmanlık duymuyorlar. Yazılarında Türkmensahra'yı övgüyle anlatıyor ve onu "Türk dünyasının en özgün bölgesi" olarak tanımlıyorlar. Merhum Yakup Ömeroğlu ve Prof. Dr. Şükrü Halûk Akalın bunlara örnek verilebilir.

Avrasya Yazarlar Birliği Başkanı Yakup Deliömeroğlu, Mahdumkulu'nun 275. doğum yılı için Türkmensahra'ya yaptığı bir geziden sonra, Kardeş Kalemler dergisinin 20. sayısında yazdığı yazısında şu ilginç sözleri ifade ediyor:

“Türk Dünyasının pek çok bölgesini gezmiş, kimi yerlerinde uzun sayılabilecek süreler de çalışmış ve hala ilişkileri devam eden birisi olarak söylüyorum ki, Anadolu Türkmenlerine en yakın Türk topluluğu Sahra Türkmenleridir.” (Deliömeroğlu, 2008, 54).

Türkiye'de, ilk kez 25 Nisan 2009'da Türkmensahra Edebiyatı Sempozyumu düzenlenmiştir. Avrasya Yazarlar Birliği tarafından Ankara'daki Milli Kütüphane'de düzenlenen bu sempozyumda, Türk Dil Kurumu Başkanı Prof. Dr. Şükrü Haluk Akalın; Türkmensahra'ya yaptığı bir gezisini anlatarak, Yakup Deliömeroğlu'na benzer bir ifadeyle,

“Türk dünyasının her yerini gezdiğini ve Türkmen Sahra gibi asaletini koruyabilen yer bulamadığını”¹söylemiştir.

Türkmen Sahra İran’da iyi tanınıyor mu?

İran’da Türkmenler ve onların yaşadığı bölge, yani Türkmen Sahra adı oldukça iyi bilinir. Bunun bazı nedenleri vardır.

Türkmen Sahra’nın İran’da tanıtımında Televizyon ve Sinemanın Rolü

İran’da Türkmenler hakkında birçok belgesel ve sinema filmi yapılmış, bu yapımlar İran sinemalarında ve televizyon kanallarında gösterilmiştir.

Türkmenler hakkında yapılan bazı sinema yapımları şunlardır:

- Nader İbrahimi’nin yönettiği “Dumsuz Ateş” (Ateş Bedun-e Dud) dizisi (1974–1975)
- Muhammed Biliş tarafından yönetilen “Şilat” (1983)
- Mahmud Kuşan’ın tarafından yönetilen “Semender” (1985)

Türkmen Edebiyatı ve Sanatının İran Genelinde Tanıtımı

İranlı Türkmen yazarlar, son yıllarda Farsça yayımlanan roman ve öykü derlemeleri aracılığıyla Türkmen halkının tanıtımında önemli rol oynamışlardır. Salih Pak, Abdulrahman Ownuk, Abdulrahman Diyeci, Yusuf Gocuk, ve Mesud Diyeci gibi edebiyatçılar tarafından kaleme alınan birçok eser, ülke çapında yayılarak geniş bir okuyucu kitlesine ulaşmıştır. Bu eserlerden bazıları ulusal edebiyat festivallerinde ödüller kazanmıştır.

Ayrıca, Türkmen olmayan bazı İranlı yazarlar da Türkmen kültürünü edebiyat yoluyla tanıtmışlardır. Örneğin, Nader İbrahimi’nin çok ciltli *Ateşsiz Duman* adlı romanı, Seyyid

---

¹ Araştırmacı şahsen bu sempozyuma katılmıştır.

Hüseyin Mirkazımı'nın *Yurt* adlı eseri ve İbrahim Hasanbeygi'nin *Halıdaki Tomurcuk* gibi kitapları bu kapsamdadır.

Spor Alanında Türkmen Gençliğinin Aktif Varlığı

Türkmen gençleri spor alanında dikkate değer başarılar göstermiştir. Özellikle futbolcu Serdar Azmun, hâli hazırda İran millî takımındaki üstün performansı ve attığı gollerle Türkmen toplumunun olumlu bir temsilcisi olmuştur. Kendisi, verdiği röportajlarda Türkmen kimliğini açıkça dile getirmektedir (*eghtesadonline sitesi*, سردارآزمون: من ایرانی نیستم ترکمنم، ماجرا چیست؟)

Özellikle voleybol sporu, Türkmenler arasında büyük ilgi görmektedir. İran millî voleybol takımında geçmişte birçok Türkmen sporcunun yer aldığı, hatta belirli (70'li) yıllarda takımın yarısının Türkmen oyuncularından oluştuğu bilinmektedir. Bu oyuncular arasında Baymuhammed Deveci, Habib Kuzeli, Nuri Himmeti, Halil Azmun gibi isimler öne çıkmaktadır (*turkmensnews*, گمشده های پایتخت والیبال ایران).

Şekil 1: Türkmensahra Voleybol Oyuncuları

Türkmen Kültürünün Turistik Cazibesi

Türkmen kültürü, İran'ın diğer bölgelerinden oldukça farklı bir yapıya sahiptir ve bu özgünlük, yerli turistlerin ilgisini çekmektedir. Türkmen çadırları, Türkmen pilavı, geleneksel düğünleri ve kültürel ritüelleri, özellikle de Türkmen atları ve at yarışları İran halkı için her zaman ilgi çekici olmuştur.

Şekil 2: *Türkmensahralı kız Türkmen Atıyla*

Türkmenlerin İran Devlet Kademelerinden Dışlanması

Bu konuda hem mezhep temelli ayrımcı bir bakış açısı hem de etnik yaklaşımlar etkili olmaktadır.

Türkmenlerin dışlanmasında mezhep faktörü

İran İslam Cumhuriyeti Anayasası, 1980 yılında kabul edildiğinde 12. Maddesine göre (Seyyad, 2018, 5) Şî'î On İki İmam inancı resmî mezhep olarak belirlenmiştir. Anayasanın ilgili maddelerine göre yalnızca bu mezhebin mensupları cumhurbaşkanlığına aday olabilmektedir. Ancak bu mezhep temelli dışlayıcı yaklaşım, sadece cumhurbaşkanlığıyla sınırlı kalmamış, tüm devlet yapısına sirayet etmiştir. Cumhuriyetin yaklaşık 45 yıllık tarihinde hiçbir Sünni yurttaşın bakanlık görevine getirilmemesi bu yapının bir göstergesidir. Aynı şekilde, eyalet valiliği ve ilçe kaymakamlıkları da uzun süre Sünniler için kapalı kalmıştır.

1997 yılında reformist Cumhurbaşkanı Muhammed Hatemi'nin göreve gelmesinin ardından, Sünniler alt düzey görevlerde (ilçe kaymakamlığı, il müdürlükleri vb.) sınırlı da olsa yer almaya başlamışlardır. Ancak 2024-2025 yıllarına kadar hiçbir Sünni, vilayet valiliğine atanmamıştır. Bu durum, özellikle Sünni topluluklar arasında artan sokak protestoları ve rejimin halk nezdinde meşruiyet kaybına uğramasıyla kısmen değişmiş; Kürdistan ve Belucistan gibi bazı bölgelerde yerel Sünni valiler atanmıştır. Ancak Türkmenlerin yoğun yaşadığı bölgelerde bu değişim gerçekleşmemiştir. (از کردستان تا سیستان؛ انتصاب استانداران اهل سنت در دولت چهاردهم، ecoiran sitesi)

Örneğin; 2025 yılında reformcu kanattan cumhurbaşkanı seçilen Dr. Pezeşkiyan döneminde, bazı eyalet valiliklerine yerel Sünni temsilciler atanmış; buna karşın Gülistan Eyaleti'nde Türkmen bir valinin atanması yönündeki beklenti karşılanmamıştır. Bölge halkı tarafından yapılan bu yöndeki taleplere, Gürgen'deki İran Rehberi'nin temsilcisi tarafından "Türkmenler Gülistan Eyaleti'nde çoğunluk değildir" yanıtı verilmiştir². Oysa gerçek demografik verilere göre, Gülistan'da Türkmenlerden daha kalabalık bir etnik grup bulunmamaktadır. Kastedilen çoğunluk "mezhebi çoğunluk"tur. İran'da oluşan bu ayrımcı kültür, Sünnilerin sadece ulusal düzeyde değil, kendi yaşadıkları eyaletlerde dahi dışlanmasına neden olmuştur. Üstelik bu dışlama öyle bir hal almıştır ki, bazı kesimler için bir Türkmen'in vali ya da genel müdür gibi bir pozisyona getirilmesi tahayyül edilemez hale gelmiştir. Bu kültürün değişmesi ve halkın gerekli kültürel ve siyasal olgunluğa ulaşması için onlarca yıla ihtiyaç vardır; ancak Türkmenler o günü bekleyerek kültürel, sosyal ve diğer haklarından mahrum bırakılamaz.

Türkmenlerin kilit görevlerden dışlanmasında coğrafi bölünmelerin etkisi

Türkmenlerin önemli görevlerden dışlanmasında ve geri planda bırakılmasında, Türkmen

---

² Bu konu toplantıya katılanların bazılarının instagram ve Telegram sayfalarında yazıldı ama sonradan İran'ın İnternet yazılarına gözetimden geçiren Feta Polis'inin uyarısıyla sanal ortamdaki kaldırılmıştır.

nüfusunun yaşadığı illerin nasıl bölgelere ayrıldığı da önemli bir rol oynamaktadır. Bu konuya ayrı bir başlık altında değinmek daha uygun olacaktır. Bu meseleyi şu soruyla başlatıyoruz:

Neden Gürgen, Kümbet'in Yerine Gülistan Eyaleti'nin Merkezi Oldu?

Yeni eyaletlerin kurulması sürecinde, iki eyalet merkezinin arasındaki mesafenin dikkate alınması gerekmektedir. Bu bağlamda, Kümbet-i Kavus şehri, Mazenderan Velayetinin Merkezi "Sari" ve Kuzey Horasan Velayetinin Merkezi Bocnurd şehirlerinin tam ortasında konumlanmaktadır. Kümbet'in Sari'ye uzaklığı 229 km, Bocnurd'a ise 223 km'dir. Buna karşın Gürgen'in Sari'ye uzaklığı 134 km iken, Bocnurd'a olan mesafesi 303 km'yi bulmaktadır (Karnaval sitesi, گرگان به بجنورد). Bu durum, etnik ve mezhepsel ayrımcılığın önemli bir göstergesidir. Çünkü merkezi konumda olmaya uygun olmayan ve iki eyalet merkezine ulaşım mesafesi arasında büyük farklılık bulunan Gürgen, eyalet merkezi olarak seçilmiştir. Bu tercih, Gürgen halkının etnik çoğunlukta olmasına ve siyasi figürlerin hükümet nezdinde daha güçlü konuma sahip olmasına bağlanabilir. Buna karşın, Kümbet-i Kavus, nüfusunun çoğunluğunu Türkmenlerin oluşturması sebebiyle ikincil önemde tutulmuştur.

Nüfus ve alan bakımından her iki şehrin önemli bir farkı olmamasına rağmen, devlet hiçbir zaman Türkmenlerin yaşadığı bir şehrin gelişip kalkınmasına imkân sağlamamıştır.

Türkmenlerin Sorunu Sadece Eyalet Merkezinin Değiştirilmesi Değildir

Türkmenlerin temel sorunu, sadece bir eyaletin merkezinin değiştirilmesiyle çözülemez. Çünkü Türkmenler, böyle bir eyalette merkez olsalar dahi, bölgedeki diğer nüfuslarla karşılaştırıldığında yine azınlıkta kalacaklardır. Bu nedenle, Gülistan ve Horasan eyaletlerinin sınırlarında bir düzenleme yapılması zorunludur. *Türkmensahra* adında bir eyaletin kurulması, İran Türkmenleri için hem zorunlu hem de meşru bir taleptir. Ancak, Gürgen gibi Türkmen olmayan etnik çoğunluğa sahip bir şehir, böyle bir eyalete dahil edilmek istemeyecektir ve iki ayrı velayet çözümü varken istemek zorunda da değildirler. Bu durumda hangi şehirlerin hangi eyalet sınırları içerisinde yer alacağı, uzmanların katılımıyla ve

müzakere yoluyla çözülebilecek bir konudur. Yeni eyaletlerin kurulmasında izlenen yöntem burada da uygulanabilir. İran'daki birçok eyalet, ismini, ağırlıklı olarak o bölgede yaşayan etnik gruplardan almıştır. Örneğin: Fars Eyaleti (Farslar), Kürdistan (Kürtler), Mazenderan (Mazeniler ve Taberiler), Gilan (Gilekler) vb. Dolayısıyla, tarihsel olarak Türkmensahra adıyla bilinen bir bölgenin adıyla eyalet kurulması, olağandışı veya haksız bir talep değildir. Önemle vurgulanmalıdır ki, Türkmensahrası adında bir eyaletin kurulması, bu eyalette sadece Türkmenlerin yaşaması ve diğer etnik grupların dışlanması anlamına gelmemektedir. Merkeze uzaklığı sebebiyle başka eyaletlere bağlı kalan küçük şehirler, Türkmensahrası eyaleti sınırları içine alınabilir. Diğer etnik gruplar da bu eyalette barış içinde yaşayabilirler. Ancak devletin, diğer bölgelerden belirli etnik grupların toplu göçünü destekleyerek bölgenin demografik yapısını sistematik biçimde değiştirmeye çalışması kabul edilemez. Son yıllarda devletin bu uygulaması birçok etnik grup için bir sorun teşkil etmiştir. Unutmamak gerekir ki, diğer etnik gruplar da ülkede kendi yoğun nüfuslu eyaletlerine sahiptirler.

Şii Propagandası ve İslam Cumhuriyeti'nin Türkmenlere Yönelik Politikaları

İslam Cumhuriyeti, temelini Farsça Şii ideolojisi üzerine kurmuştur. Bu ülkenin Beşar Esad'a, bir Şii Alevi lider olarak verdiği destek; Irak'taki Haşdi Şabi ve Lübnan'daki Hizbullah gibi yapıları desteklemesi, dini hedeflerini açık biçimde göstermektedir. Ancak bu mezhepçilik, Fars ve İran ulusal kimliğiyle de iç içe geçmiştir ve gerektiğinde kendi mezheptaşlarını dahi siyasi çıkarlar doğrultusunda feda etmekten çekinmemektedir. Örneğin, Ermenistan ile Azerbaycan arasındaki savaşta, İslam Cumhuriyeti, çoğunluğu Şii olan Azerbaycan'a karşı, Hristiyan Ermenistan'ı desteklemiştir. Bu durumda bu rejimden İran'da nüfusun yaklaşık %20'ini (Seyyad, 2018, 5) oluşturan Sünni halklara (Kürtler, Beluçlar, Türkmenler, bazı Farslar ve Azerbaycanlılar dahil) karşı ise nasıl bir tutum beklenebilir? İran içinde Sünni bölgelerde yaygınlaştırılması için harcanan enerji ve kaynak, dış politikadakinden katbekat fazladır. Sünni bir birey Şiiliğe geçerse, ona konut, iş, sosyal haklar ve gelecek güvencesi gibi ayrıcalıklar sağlanmaktadır. Buna karşın Sünni bölgeler, ülkenin en geri kalmış, ekonomik ve sosyal açıdan en yoksun alanlarıdır.

İslam Cumhuriyeti, özellikle Muharrem ayında, Sünniler arasında Şii kültürünü yaymak için yoğun faaliyet göstermektedir. Bu dönemde Sünni yurttaşlar ücretsiz olarak Kerbela'ya gönderilmekte, Türkmenler arasındaki etkili unsurlar aracılığıyla Aşura ve Tasua gibi Şii törenlerine benzer etkinlikler (göğüs vurma, zincir vurma, mersiye okuma gibi) düzenlenerek Türkmenlerin kademeli şekilde Şiileşmesi amaçlanmaktadır. Rejimin Türkmenler arasındaki temsilcileri, büyük klasik Türkmen şairi Mahtumkulu Ferağ'ın Şii imamlara bağlılık ifade eden "Bağışla Bizni" (Dieji, 1994, 127) adlı şiirine atıfta bulunarak, Türkmenlerde imam sevgisinin köklü ve olağan olduğunu göstermeye çalışmakta, bugün bu şiire Şii bir görünüm kazandırarak Türkmenlere sunmaktadır. Elbette Türkmenler ve genel olarak Sünniler de Şiiler gibi, Peygamber soyuna ve imamlara bağlılık göstermektedir; Muharrem ayında Türkmenler arasında genellikle Kerbela'yı anmak için sadaka verilmekte, yemekler düzenlenmektedir. Ancak Türkmenler arasında zincir vurma, mersiye okuma, siyah giysi giyme, siyah kumaş üzerine yazılar yazma gibi ritüeller ise bulunmamaktadır. İslam Cumhuriyeti, bu Şii kültürel unsurları da Türkmenler arasında yaymaya çalışmakta; ancak bu girişimler genellikle Türkmen toplumunda olumsuz karşılanmaktadır. Türkmenler, rejimin uzun vadeli dini ve kültürel dönüşüm planlarının farkında ve direnç göstermektedir. Ancak yine de bu çabaların etkisi göz ardı edilemez. Törenlerin tekrarı ve tüm Türkmen Sahrası'nda yaygınlaşması, zamanla bu uygulamaları normalleştirecek ve rejimin hedeflerine zemin hazırlayacaktır. İslam Cumhuriyeti, önce Sünniler arasında imam sevgisini yayarken (ki Sünniler buna aşırı tepki vermez), ikinci aşamada ise Hülefa'yı Raşideyn-i itibarını zedelemeye yönelik propaganda yapmaktadır; işte bu yaptıkları ciddi sorunlar yaratmaktadır.

İran Devletinin Türkmensahrası'nın Demografik Yapısını Değiştirme Çabaları

1925 yılında Türkmenlerin Reza Şah Pehlevi'ye karşı direnişi kırıldıktan sonra, Pehlevi rejiminin Türkmensahra'da uyguladığı en önemli politikalarından biri bölgenin demografik yapısını değiştirmek olmuştur. Bu kapsamda Sistanlıların bölgeye göçü teşvik edilmiştir. Başlangıçta Sistanlılar, Türkmen topraklarında işçi olarak çalışmaya başlamış; ancak zamanla devlet desteğiyle toprak sahiplerine dönüştüler. Aynı zamanda birçok Türkmen toprağı,

Pehlevi sarayına yakın yüksek dereceli askerler ve siyaset adamları tarafından gasp edildi. (Gorgani, 1379, 59). 1980 yılında Türkmenler, kültürel haklarını talep etmek ve kaybettikleri toprakları geri almak için ayaklandılar ancak bu kez de İslam Cumhuriyeti rejimi tarafından sert biçimde bastırıldılar. Bu baskı, Sistanlıların Türkmensahra'ya göçünü hızlandırdı. Devrimci rejim, önceki rejim tarafından gasp edilen toprakları gerçek sahiplerine teslim etmek yerine, göçmenlere dağıttı. Bu süreçte Alevi Vakfı aktif rol oynadı. (Gargı, حکایت ما و بنیاد علوی). Günümüzde Sistanlıların bölgedeki sayısı o kadar artmıştır ki bölge halkı Türkmensahra'ya "İkinci Sistan" adını vermektedir. Sistanlılar için birçok yeni yerleşim yeri kurulmuş; hatta bazı bağımsız Sistanlı köyleri, Türkmen köylerinin arasına konuşlanmıştır. Bu köylerin birçoğu, Türkmensahra'nın verimli bölgelerinden olan Anbar Olum çevresindedir ve bazıları Türkmen köyelerine giden su yolunu kesmiştir. Her yıl Türkmenler ile Sistanlılar arasında çatışmalar yaşanmakta ve bu kavgalar bazen gençlerin ölümüyle sonuçlanmaktadır. Böyle durumlarda devletin gizli güçleri genellikle Sistanlıların yanında yer almakta ve mahkemeler göçmenlerin lehine kararlar vermektedir. Örneğin, 30 Nisan 2022 yılında Yolma Salyan Köyü Türkmenleri ile Vahdatabad ve Ettehad köylerinde yeleleşen göçmen Zabuliler arasında çıkan çatışmalarda çok sayıda Türkmen genci yaralanmıştır (Deveci, Türkmensahrada, Göçmen Zabuli Cinayeti). Devlet tarafından silahlandırılan Sistanlılar, bir Türkmen gencini vurmuştur. Türkmenler bu cinayete tepki göstererek günlerce oturma eylemi yapmıştır. Hükümet, Türkmen din adamlarını kullanarak halkı yatıştırmış ve katilin cezalandırılacağı sözünü vermiştir. Ancak ne yazık ki, geçen üç yılın ardından katil ceza almamış, hatta mahkeme hâkimi baskı yaparak mağdur aileyi katilin affına ikna etmeye çalışmıştır. Aile bu tehditlere boyun eğmemiş ve dava hâlâ sürmektedir. Sistanlıların Türkmensahra'ya göçü sadece demografik yapının değişmesine yol açmamış, aynı zamanda Sistan bölgesinin Afganistan'a yakınlığı ve uyuşturucu transit noktası olması nedeniyle bölgeye çok sayıda uyuşturucu girmesine zemin hazırlamıştır. Bu durum, Türkmenler arasında bağımlılık sorunlarını artırmış, ailelerin dağılmasına ve toprak satışlarının artmasına neden olmuştur.

Türkmensahra'da Türkmen Dili ve Karşılaşılan Sorunlar

Türkmenler zengin sözlü ve yazılı edebiyata sahiptir. Anne ninnileri, düğün şiirleri, genç kızların ve gelinlerin hüznü türkülerinden oluşan ezgiler, Türkmenlerin derin folklorik köklerini oluşturur. Devlet Muhammed Azadi, Mahtumkulu Ferağı, Mollanefes, Nur Muhammed Andelib gibi büyük şairlerle Türkmenler zengin klasik yazılı edebiyata da sahiptir. Türkmen ozanları (Bağşılar) düğünlerde türkülerle etkinliklere canlılık kazandırmaktadır. Bu zengin edebiyat ve kültür, Türkmen dilinin canlılığını korumasının önemli kaynaklarıdır. Ancak şu da bir gerçektir ki, bir ülkede etnik bir azınlık olarak yaşamak ve anadili dışındaki bir dille eğitim görmek, zamanla anadilin gücünü ve etkisini azaltır ve hatta bu dili unutulma tehlikesiyle karşı karşıya bırakabilir. İran Anayasası'nın 15. maddesi yerel dillerin eğitime vurgu yapmasına rağmen, son kırk beş yılda hiçbir etnik grup anadillerinde eğitim yapamamıştır. Dolayısıyla, bu maddenin uygulanması için İran'da kapsamlı reformların gerçekleşmesi gerekmektedir. Türkmen yazarlar kişisel kaynaklarıyla, Kültür ve İslamî İrşad Bakanlığı onayıyla sınırlı sayıda Türkmençe eser yayımlayabilmektedir. Ancak bu kitaplar sınırlı okuyucuya ulaşmakta ve okullarda çocuklara Türkmençe eğitim vermenin yerini tutamamaktadır. Böylece, Türkmen dili İran'da yok olmaya karşı direnç gösteren az sayıdaki dillerden biri olsa da giderek zayıflamaktadır. Orijinal Türkmençe kelimeler yerlerini giderek Farsça ödüncülere bırakmakta; gençlerin günlük konuşmalarında artık kelimelerin yarısından fazlası yabancı kökenlidir. Bu durum sürdükçe, Türkmen dili önümüzdeki yıllarda unutulma riskiyle karşı karşıyadır. Öbür taraftan, Türkmenistan'ın bağımsızlığı ise sınır ötesinde yaşayan Türkmenlerin dilini kısmen olumlu etkilemiştir. İlk yıllarda sınırdaki halklar yılda dört kez ve iki hafta süreyle vizesiz olarak Türkmenistan'a geçebilmekteydi; ancak sonrasında Türkmenistan'ın sıkı vize politikaları bu ilişkileri kısıtlamıştır. Türkmenistan, İran Türkmenlerinin dil eğitimi konusunda aktif bir rol almamıştır.

Türkmensahralı Halkının Türkiye'ye Bakışı

Türkmenler, hem etnik hem de dini açıdan Türkiye'deki Türklerle birçok ortak paydaya sahiptir; bu da iki taraf arasında potansiyel bir çekim yaratmaktadır. 1924 yılında Türkmenler, Osman Ahun liderliğinde Türkmen Cumhuriyeti'ni ilan ettiklerinde, bu hareketi

destekleyenler arasında Türk generaller de yer almıştır. Mehmed Rıza Şah Pehlevi döneminde kendisi de Türkiye’de eğitim alan Türkmensahralı Dr. Ahmed Karadağlı, birkaç Türkmen gencini burslu olarak Türkiye’ye göndererek eğitim görmelerini sağlamıştır. Bu eğitimli gençler Türkmensahra’ya dönerek çoğunlukla tıp alanında hizmet vermişlerdir. Pehlevi rejimi, bu gelişmelerden rahatsız olarak, Dr. Ahmed Karadağlı’yı İran’ın uzak bir bölgesine sürgün etmiştir (danshjoyan-torkman sitesi, دکتر احمد قره داغلی/Doktor Ahmed Garadağlı). Bu olaydan sonra Türkmensahra’dan gençlerin burslu olarak Türkiye’ye gitmesi neredeyse tamamen sona ermiş ve akademik ilişkiler önemli ölçüde kopmuştur. İslam Cumhuriyeti döneminde ise burs olanaklarından daha çok İran’ın Azerbaycan bölgesinden gençler faydalanmış, ancak onlar arasında az sayıda Türkmen gençleri de bu imkâna erişebilmiştir. Uydu teknolojisinin gelişmesi ve Türkiye uydu kanallarının yaygınlaşmasıyla, Türkmensahra’daki uydu antenlerinin büyük çoğunluğu, İslam Cumhuriyeti’nin uydu kullanımını yasaklamasına rağmen Türkiye kanallarına çevrilmiştir. Dil, kültür ve tarih ortaklığı, Türkiye televizyon programları üzerinden Türkmensahra halkı arasında büyük ilgi uyandırmakta, gençler kolaylıkla İstanbul Türkçesi ile konuşmayı öğrenmektedir. Türkmensahra’da artan işsizlik ve yoksulluk nedeniyle birçok genç Türkiye’ye göç etmekte ve geçici işlerde çalışarak gelir sağlamaktadır; bu durum da kültürel bağları güçlendirmektedir. Bugün Türkmensahra halkı, Türkiye’nin bölgesel politikalarını ve özellikle Türk cumhuriyetleri arasında birlik stratejisini yakından takip etmekte, bu birliğin öneminin farkında olup bu iş birliğinin gelişmesini temenni etmektedir.

Sonuç

Türkmensahra, İran’da hem dini hem de etnik açıdan azınlık konumunda olup bu durum onlara yönelik çifte ayrımcılığa yol açmıştır. Türkmenler, devlet kademelerinde ve özellikle hassas ve kilit bölgesel görevlerde neredeyse hiç yer alamamaktadır. İslam Cumhuriyeti, son yıllarda Türkmenlerin kültürel asimilasyonu, demografik yapısının değiştirilmesi ve dini dönüşümü için kapsamlı çabalar sarf etmiştir. Anayasa’nın 15. maddesinde ana dilde eğitim hakkı belirtilmesine rağmen, uygulamada bu hak diğer etnik

gruplar gibi Türkmenlere de tanınmamıştır. Sonuç olarak, Türkmenler anadilde eğitim hakkından mahrum kalmış ve Türkmen dili giderek erozyona uğramaktadır. Orijinal Türkmence kelimeler yerini Farsça kelimelere bırakmakta ve önümüzdeki yıllarda Türkmen dili tamamen unutulma tehlikesiyle karşı karşıyadır. Diğer yandan, İran'daki etnik grupların taleplerinin artması ve Orta Doğu'daki mevcut dönüşüm dinamikleri, İran rejiminde olası değişiklik beklentileri ile birlikte, gelecekte bu grupların kendi dillerinde eğitim hakkının verilmesine kapı aralayabilir. Bugün Türkmenlere yönelik ayrımcılığın sadece siyasi sistemle ilgili olmadığı; kültürel düzeyde de derin kök saldığı, bu tutumun ortadan kaldırılması ve halk arasında demokratik, insani bir yaklaşımın gelişmesi için on yıllar gerektiği açıktır. Türkmenistan, Türkmensahrası'nın hemen yanı başında yer almasına rağmen, şimdiye dek Türkmenlerin bilimsel, kültürel desteklenmesi ve kimliklerinin korunması konusunda ciddi adımlar atmamış, bölgeyi kayıtsızlıkla izlemiştir. Oysa binlerce yıllık ortak tarihe sahip bu bölgenin ihmali anlamlı değildir. Türkmensahra, Türk Dünyası içinde de yeterince tanınmamıştır. Bunun nedenlerinden biri, Türkmensahralı halkın önemli devlet görevlerinden uzak tutulduğu için izole bir yaşam sürmesidir. İkinci neden ise, Türkiye sınırından uzak olmaları ve bu bölgenin Türkiye ile zayıf bir bağlantıya sahip olmasıdır; bu da onların Türk dünyasının kültürel ve medya alanındaki iletişimlerinden yararlanamamasına yol açmıştır. Buna rağmen, Türkmensahra halkı kültürel ve dini ortaklıklar nedeniyle Türkiye'ye büyük bir ilgi duymaktadır. Ancak genç nüfusun çoğunluğu işsiz olup, geçimlerini sağlamak için Türkiye'de zor koşullarda çalışmakta, kültürel faaliyetlere katılım gösterecek vakit ve imkân bulamamaktadır. Son yıllarda Türkiye'de eğitim almak isteyen Türkmen genç sayısında artış yaşanmakla birlikte, bölgeyi Türkiye'de tanıttacak yazar ve kültür emekçisi sayısı oldukça sınırlıdır. Henüz Türkiye'de aktif Türkmensahra kültür dernekleri veya araştırma enstitüleri kurulmamıştır. Gelecekte, Türkmensahra ile Türkiye arasında bilimsel ve kültürel ilişkilerin gelişmesiyle, Türkmen yazarların bölgelerini Türkiye ve Türk Dünyası'nda daha etkin tanıttırma imkânı bulacakları umulmaktadır.

Kaynakça

Daneşjoyan-torkman (2019). دکتر احمد قره داغلی / Doktor Ahmed Garadağlı.

<https://www.danshjoyan-torkman.ir/dr-ahmad-gharehdaghli>

Deliömeroğlu Y. (2008). Türkmensahra'da, *Kardeş Kalemler*, (20), 49-54.

Dieji, A. (1994). Zendeğiname ve Bergozideye Eş'ar-e Mahtumghli Feragi. Tahran: Elhoda Yeynevi.

Ecoiran (2024). انتصاب استانداران اهل سنت در دولت چهاردهم / *Entesab-e Ostandaran-e Ahl-e Sonnet*

Der Dovlet-e Çaharom. <https://ecoiran.com/بخش-سیاست-ایران-74787/109-از-کر-دستان-تا->
[چهاردهم سیستان-انتصاب-استانداران-اهل-سنت-در-دولت-](https://ecoiran.com/چهاردهم-سیستان-انتصاب-استانداران-اهل-سنت-در-دولت-)

Eghtesadonline (2025). سردار آزمون: من ایرانی نیستم ترکمنم، ماجرا چیست / *Serdar Azmun: Men İrani Nistam Torkemanam, Mecera Çist*.

<https://www.eghtesadonline.com/fa/news/2056568/> سردار آزمون-من-ایرانی-نیستم-ترکمنم-
ماجرا-چیست

Gorgani, Mansur (1979). Meseleye Zemin Der Sahra-ye Torkman. Tahran. Yazar.

Kafkaskam (2022). *Bir Türkmen Genci Şehit, Onlarcasını Yaralı!*

<https://kafkassam.com/abdurrahman-deveci-turkmensahrada-gocmen-zabulic-inayeti-bir-turkmen-genci-sehit-onlarcasini-yarali.html>

Karnaval, Gorgan be Bojnurd / گرگان به بجنورد, 2017. <https://www.karnaval.ir/route/gorgan-to-bojnurd>

Matufi, Asadullah (2005). *Tarih, Ferheng ve Honar-e Torkaman*, (2). İran: Enjomen-e Asar ve Mefaher-e Ferhengi.

Seyyad, Mohammad Seyyed (2018). *Ahl-e Sonnat Der İran*, Riyad: Moessese-ye Beyn-ol-meleli-e Motale'at-e İran.

Turkmennews (2004). *گمشده های پایتخت والیبال ایران / Gomşodeha-ye Paytaht-e Valibal-e İran.*

<https://turkmensnews.com/های-پایتخت-والیبال-ایران-%E2%80%8C%8Cگمشده/>

Yagtı Türkmenşahra (2014). *حکایت ما و بنیاد علوی / Hekayet-e Ma ve Bonyad-e Alevi.*

<https://hakim64.blogfa.com/post/37>